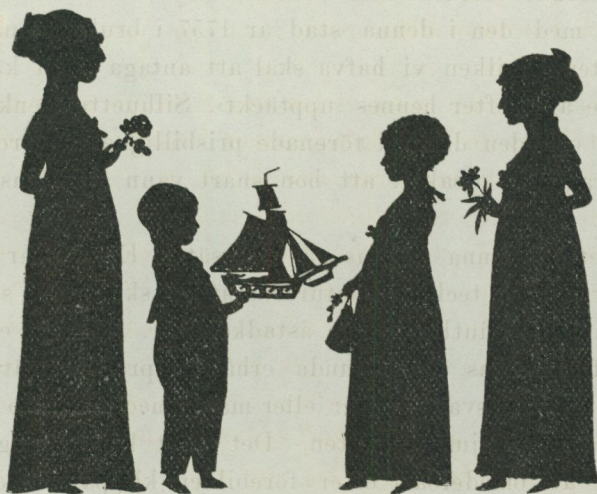

6.

Silhuetter

i

Nordiska museet.

Benämningen silhuett härleder sig från Ludvig XV:s finansminister, *Etienne de Silhouette*. Denne hade nämligen försökt införa i Frankrike ett nytt, på besparingar ställdt finanssystem, som han under en längre tids vistelse i England lärt sig uppskatta, men som däremot emottogs med stor ovilja af hans landsmän. Hans reformatoriska afsikter förhånades och förlöjligades, och med uttrycket *à la Silhouette* förstod man därför till en början allt, som var otillräckligt eller knapphändigt. Sedermera öfverfördes denna benämning på alla föremål, sedda i konturer, och slutligen på skuggbilder eller silhuetter.

Bild 6 (se ofvan) återgifver en familjebild i silhuett, af okänd.

Alt, som blef nymodigt i Paris, spreds förr som nu hastigt åt den civiliserade världens alla kanter. Så var helt visst äfven förhållandet med den i denna stad år 1757 i bruk komna silhuetteringskonsten, hvilken vi hafva skäl att antaga varit känd hos oss åtminstone året efter hennes »upptäckt». Silhuetterns enkla tekniska utförande och den därmed förenade prisbilligheten voro nog i hög grad bidragande orsaker, att hon snart vann stora insteg äfven i vårt land.

Silhuetter kunna utföras på flere sätt. Ett består däruti, att man å ett papper tecknar konturerna af den skuggbild, som en framför det samma befintlig person åstadkommer. Medelst ett särskildt verktyg förminskas det sålunda erhållna profilporträttet, hvilket sedan utklippes i svart papper eller målas med tillhjälp af schablon i mörk färg på ljusare botten. Det mest konstnärliga sättet är emellertid att omedelbart efter förebilden klippa silhuetten i förminskad storlek. År 1820 uppfann en viss Schmalkalder dess utom en silhuett-tagningsmaskin.

Ett särskildt slags silhuettporträtt äro de s. k. *glassilhuetterna*. Dessa inristades eller graverades å en med bladguld eller färg täckt glasskifva, hvarefter de ifylles med mörk färg; som ett skyddande underlag täcktes botten sist med smält vax. Det sålunda i svart på guld framställda silhuettporträttet infattades ofta af ett på guldgrunden graveradt ramverk i svart eller i olika färger, hvilket jämte porträttet under det afslipade glasets yta åstadkommer en färgverkan, som erinrar om opalen. En art silhuetter utgöres af sådana porträtt, där bildens ansiktslinier äro itecknade. Man finner äfven silhuettporträtt, målade på porslin eller emalj samt till och med graverade i koppar. I Nordiska museet förvaras sålunda en »emaljsilhuett», antagligen ett svenskt arbete, hvilken framställer hofjunkaren och kanslisten vid justitie-expeditionen G. O. Wallencreutz, en på sin tid mycket känd stockholmstyp (bild 7).

Smaken för silhuettporträttering utvecklades i hög grad vid förra århundradets slut, och denna konst hade sina egna artister, hvilka i samtidens präss annonserade om sin konstfärdighet.

Sålunda läses i Dagligt Allehanda den 28 oktober 1794: »Som undertecknad kommit i ärfarenhet at de respective Herrskaper, som med nöje och bifall ansedt mitt arbete, wore nu för närwarande i okunnighet om mitt wistande, så gifwes härmedelst tilkänna, at jag är boende på Regeringsgatan i Målaren Bäfves Hus N:o 24, en trappa up. *C. F. Neuman, Silhouetteur.*» — I samma tidning den 1 nov. 1794: »Höge och Respective Herrskaper gifwes härmed, efter mitt löfte, wördsamt tilkänna, at jag nu har slutat mina resor och bor på Stora Nygatan uti Huset N:o 126, twå

7. Göran Otto Wallencreutz.

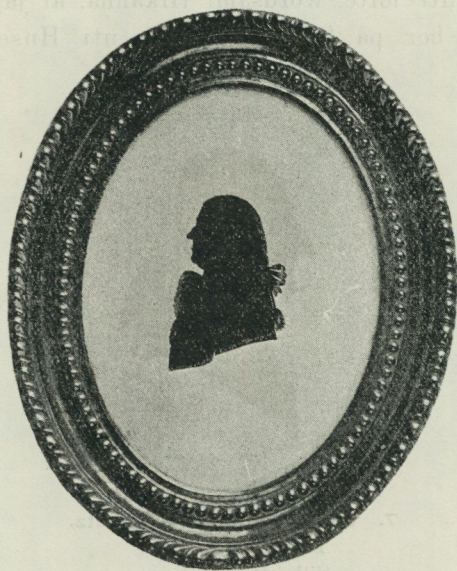
F. 1747. D. 1805.

Silhuett af OKÄND.

trappor up. *Heckens, Glas-Silhouetteur.*» — samt i samma tidning den 20 sept. 1800: »Undertecknad som förfärdigar Silhouetter, äfven Portraiter och figurer uti Guld i Kopparsticks-smak, samt häri wunnit bifall, recommenderar sig ytterligare i den wördade Allmänhetens förtroende och träffas uti In de Betouska Huset vid Slottsbacken i Flygeln närmast Finska Kyrkan, 3:ne trappor up. *C. C. Furuträd.*»

Dessa tre annonsörer äro numera så godt som alldeles bortglömda, och af dem signerade arbeten anträffas högst sällan. Af *Karl Fredrik Neumans*, född 1755, död 15 sept. 1799, silhouetter är ej något ex. känt. Möjligen har han att döma af annonsen, där han endast kallar sig »silhouetteur», uteslutande förfärdigat silhouetter i papper.

Af *P. Heckens* porträtt har däremot ett hamnat i Nordiska museets samlingar, nämligen en glassilhuett med ljusgrå bottenfärg, som enligt en gammal anteckning framställer »Lands Höfdingen m. m. gref Clas Ekeblad 1791» (bild 8). Å den ovala inramningens baksida är, ovanligt nog, en tryckt adresslapp af följande lydelse vidfäst: »Silhouetteradt af P. Heckens 1791» (sista siffran ifylld med bläck). I enskild samling finnes ännu en glassilhuett, ett okänt

S. Klas Julius Ekeblad.

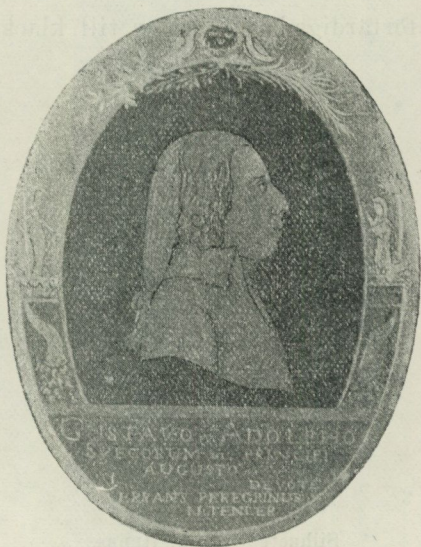
F. 1742. D. 1808.

Silhuett af P. HECKENS.

porträtt, försedt med en liknande tryckt adress och året 179(7). Under den påklustrade lappen är antecknad med bläck: »J. P. 2 R. Rgd.», hvilket möjligen är porträttets pris. Om Heckens kan man af hans annons dess utom antaga, att han äfven såsom kringresande artist utfövat sin konst. För öfrigt äro hans lefnadsöden obekanta för oss. Hvad slutligen *Karl Kristian Furuträd*, f. 1765, död 1808, angår, är han mest känd såsom en tämligen medelmåttig miniatyrmålare; någon af honom signerad silhuett känna vi ej till. Med hans i annonsen använda uttryck »förfärdigar Silhouetter — — —

uti Guld i Kopparsticks-smak» menas antagligen, att han grave-
rade sina silhuetter i bladguld.

En, åtminstone någon tid, äfven i Stockholm bosatt silhuettör var *J. L. Tenler*. Af hans hand eger Nordiska museet en silhuett i guld på svart grund — ett mera ovanligt förhållande emellan figur och botten — framställande en bröstbild af Gustaf IV Adolf (bild 9). Porträttet, som omgifves af ett ramverk i grönt och guld med riks-

9. Gustaf IV Adolf.
Silhuett af J. L. TENLER.

vapnet öfverst, har uttecknade ansiktsdrag. I en afskärning nedtill läses: »Gustavo IV Adolpho | Svecorum etc. Principi | Augusto Devote | Errans Peregrinus | J. L. Tenler.» Tenler var således påtagligen en utlänning, hvilken förirrat sig hit, och nyssnämnda arbete har altså en gång tillhört Gustaf IV Adolf. För öfrigt känna vi utom Nordiska museets ex. blott ett par af Tenler signerade silhuetter. En af dessa, en stor glastaffa i flere färger med ett par hufvudfigurer i hel bild och andra porträtt i bröstbilder, till sammans 8 porträtt, är signerad: »Tenler fecit 1803».¹ I likhet med

¹ I bibliotekarien E. H. Segersteens samling i Linköping.

hvad förhållandet är rörande de öfrige silhuettörerne, sakna vi om Tenler några närmare upplysningar. Om vi så här upptaga ledamoten af K. målar- och bildhuggarakademien, målaren och tecknaren *Filip Bernhard Hebbe*, född 1764, död 1834, med hvilkens namn och årtalet 1795 ett om drifven teknik vitnande måladt silhuettporträtt i Nordiska museet, framställande den kände läkaren, generaldirektör O. af Acrel (bild 10), finnes märkt, samt »målare-artisten» *Anders Gustaf Thitz* från Hernösand, född 1771, död i Finland 1828, som bland annat förfärdigade silhuetter till klackringar,¹ hafva vi

10. Olof af Acrel.
F. 1717. D. 1806.
Silhuett af P. B. HEBBE.

namngifvit de af oss kände svenske silhuettörerne från 1700-talet. Säkertligen har det funnits flere, och åtskillige komma nog ännu fram i ljust, då andra äldre silhuettssamlingar blifvit granskade.

I det öfriga Europa funnos vid förra århundradets slut gifvetvis talrika silhuettporträttörer, och särskildt gäller detta Frankrikes hufvudstad, där »des faiseurs de portraits en silhouette» hade sitt stamhåll i Palais-Royal, den i Paris vid denna tid af den eleganta världen mest besökta mötesplatsen.² I Journal de Paris

¹ Se vidare *Finskt Museum*. Finska Fornminnesföreningens Månadsblad. N:o 1—2. Helsingfors 1896. S. 14.

² Se EDOUARD & JULES GONCOURT: *L'art du dix-huitième siècle*. Paris 1882. S. 267 (Debucourt).

af den 28 jan. 1788 införde silhuettören *Gonord* följande tillkännagifvande, hvilket vi på grund af de däri förekommande upplysningarna angående silhuetter, här återgifva. »Herr Gonord, porträttritäre, vill härmed underrätta, att han af mycket skickliga artister lärt sig att i porträttering på bästa vis tillfredsställa konstkännare. För det första fortsätter han att såsom förut utföra silhuettporträtt till ett pris af 24 sols för hvarje ex., men förbehåller sig att få utföra minst två porträtt af hvarje person. För mycket små silhuetter, afsedda för dosor, medaljonger, ringar o. dyl., är priset 3 livres. För det andra utför han silhuettporträtt, antingen å papper för inramning eller å elfenben för smycken, prydda med hårklädsel och framställda i den dräkt man önskar. Sådana porträtt, hvilka han kallar »silhouettes à l'angloise», kosta 6 livres, fordra endast en minuts sittning och blifva färdiga dagen efter beställningen. För det tredje förfärdigar han kaméer och miniatyrporträtt efter silhuetter, »silhouettes colorées». Priset för dessa är 12 livres. Han bor i Palais-Royal under arkaderna, n:o 166, vid sidan af Rue des Bons Enfants. Såsom ett kännetecken finnes en lykta med silhuetter framför butiken och en liknande åt andra sidan (åt gatan) för att varsko åkande. Om kvällarna skola lyktorna vara tända.»

I danska tidningar från slutet af förra och från början af detta århundradet finner man äfven tillkännagifvanden, liknande dem vi nyss anförte. Bland i Köpenhamn då verksamme silhuettörer voro: *Franz Liborius Schmitz*, *Weitlandt* och *C. Limprecht*.¹ Af den sistnämde är må hända en i Nordiska museet förvarad klipt silhuett, framställande en ung »prinz Louis de Ferdinand». Detta porträtt, som är uppfäst i en kopparsticksram, är nämligen försedt med den af Limprecht använda signaturen *C. L.*

För en papperssilhuett i bröstbild begärde Schmitz år 1805 1 mark dansk och för en helfigur 2 mark dansk. I Sverge voro prisen antagligen enahanda, eller ungefär 67 öre och 1.35 i nu gällande mynt. I den danske silhuettörens annonser talas äfven om de hos oss mera ovanliga helfigurerna och familjebilderna i silhuett, och sådana ser man ibland afbildade i utländska tidningar och tidskrifter. Nor-

¹ Se *Tidsskrift for Kunstindustri*. Köbenhavn 1896. S. 52 och 168.

diska museet eger endast en sådan familjetafla, som dock är inköpt i Norge. (Se bild 6 i början af uppsatsen.)

Så väl i Nordiska museets som i Nationalmuseets samlingar äro glassilhuetterna rikhaltigt företrädde. De användes förr ofta såsom prydnader för broscher, ringar, kråsnålar, dosor o. dyl. Bland åtskilliga sådana nipper finnes i Nordiska museet en ring, ett guldsmedsarbete af 1795 från Stockholm, med porträtt af teologie doktor Peter Ekelund, född 1756, död 1818 (se bild 29 i slutet af uppsatsen). Det var ej endast släktingars och anhörigas porträtt, som sålunda buros i smycken, utan äfven porträtt af furstliga personer. I de båda nyssnämnda samlingarna finnas nämligen flere små glassilhuetter af den svenske kronprinsen Karl August och konung Karl XIV Johan, hvilka bilder synbarligen varit använda såsom bröstnålsprydnader.

Af papperssilhuetter eger Nordiska museet en särdeles talrik och intressant samling, hvilken kan indelas i tre grupper. Den första, som är från 1770-talet, innehåller 20 porträtt af personer, tillhörande den högre aristokratien, bland hvilka medlemmar af greffliga och friherrliga ätterna Bonde, Creutz, Falkenberg, Gyldenstolpe, Kurek, Lagerbring, Rosenhane, Wachtmeister och Wrede äro företrädde. (Se bilderna 11—13.) Det under nr 14 afbildade silhuettporträttet af den både som vitter och tecknarinna bekanta grefvinnan K. C. Mörner ingår icke i nämnda samling och är antagligen utfördt på 1790-talet. Dessa omedelbart efter skuggbilder utklipta silhuetter äro i full naturlig storlek och framträda i svart mot vit grund. Den andra gruppen åter omfattar 100 porträtt af så väl svenske som utländske lärde, skriftställare, kompositörer, sceniska artister samt enskilda personer ur olika klasser, antagligen utförda på 1780-talet af okänd artist.¹ Hvarje porträtt, som är måladt i svart på tunt hvitt papper, är försedt med namnunderskrift af gammal datum. Hvad slutligen den tredje gruppen angår, är han till antalet den ojämförligt

¹ En liknande, fastän till antalet större silhuettssamling egdes af amanuensen C. Eichhorn i Stockholm och finnes för närvarande i Finland. Af dessa silhuettporträtt, hvilka äro insatta i kopparsticksramar, finnes en del afbildad, dels i svenska tidningar och tidskrifter, dels i en af pastor B. VADSTRÖM utgifven, illustrerad porträttkatalog: *Svenska och Finska porträtt*. Stockholm 1894.

11. Jakob Ernst Creutz.
F. 1727. D. 1778.

12. Per Lagerbring.
F. 1733. D. 1799.

13. Eva Sofia Rosenhane,
född Stenbock.
F. 1728. D. 1807.

14. Kristina Charlotta Mörner.
F. 1760. D. 1832.

Skuggbilder från slutet af 1700-talet.

Ur Nordiska museets arkiv.

15. Frans Mikael Franzén.

F. 1772. D. 1847.

16. Israel Bergman.

F. 1795. D. 1876.

17. Anders Abraham Grafström.

F. 1790. D. 1870.

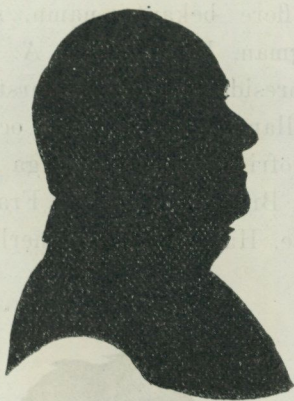

18. Fredrik Åkerman.

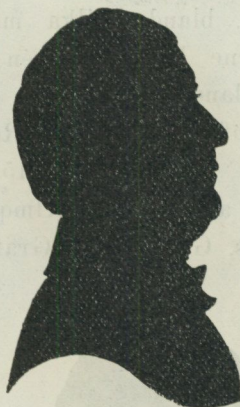
F. 1800. D. 1877.

Silhuetter af Mauritz af Huss.

Ur Nordiska museets arkiv.

19. Per Vesterstrand.
F. 1785. D. 1857.

20. Anders Emanuel Ros.
F. 1806. D. 1887.

21. Elias Sehlstedt.
F. 1808. D. 1874.

22. August Blanche.
F. 1811. D. 1868.

Silhuetter af Mauritz af Huss.

Ur Nordiska museets arkiv.

rikaste.¹ Denna innehåller nämligen ej mindre än 883 silhuettporträtt af i Ångermanland vid midten af detta århundrade bosatta personer, bland hvilka man träffar flere bekanta namn, såsom biskoparne F. M. Franzén och I. Bergman, kyrkoherden A. Grafström, landshöfdingen F. Åkerman, presidenten P. Vesterstrand, häradshöfdingen A. E. Ros, skriftställarne E. Sehlstedt och A. Blanche. (Se bilderna 15—22.) För öfrigt märkas många medlemmar af släkterna Almqvist, Berlin, Brandell, Bylund, Franzén, Gavelius, Gellerstedt, Grafström, Grape, Hallström, Hummerhjelm,

23. Mauritz af Huss.
F. 1806. D. 1872.
Själffporträtt.

24. Ernst Ljung.
F. 1854. D. 1892.
Själffporträtt.

Huss, Häggström, Selling, Sidner, Staaf, Tjernberg, Vestman, Vikström, Åkerblom och Åkerman. Dessa silhuetter, som äro målade och ordnade bredvid hvar andra på aflånga blad i två album (tvär 8:o), äro utförda på 1820-talet af e. o. hofrättsnotarien *Mauritz af Huss* i Hernösand (bild 23).

Med den år 1839 i allmänt bruk komna daguerreotypien fick den föräldrade silhuetteringskonsten en farlig medtäflare, hvilken

¹ Denna samling öfverlämnades till Nordiska museet år 1887 såsom gåfva af hofrättsnotarien O. R. STAFF i Hernösand.

Porträtt af Israel Hvasser.

25. Går och ser på stjärnorna. 26. Följer sin fru hem om vinterkvällarna.

27. Går och smågrälar. 28. Går i sin trädgård med kaskett på hufvudet.

Silhouetter af Bernhard Hvasser.

Ur Nordiska museets arkiv.

helt och hållet stälde henne i skuggan. Från och med denna tid synes hon fört en mera kringirrande tillvaro, så väl i stad som på landsbygd. Såsom ett exempel på en omkringvandrande silhuett-artist må anföras en i Stockholm på 1840-talet känd, ofärdig silhuettklippare, hvilken finnes afbildad i en af F. v. Dardel tecknad utsikt af Strömparterren 1841.¹

Ännu voro emellertid ej silhuettens dagar räknade. Vid 1860-talets början fick hon nämligen ett hastigt uppsving genom den tyskfödde *Paul Kone'wkas* uppträdande. Denne alla silhuett-artisters mästare utvecklade, såsom bekant, sin konst till en förr ej anad höjd, särskildt inom genrebildens område. En hans efterföljare i vårt land var den äfven utom Sverige så uppburne *Ernst Ljungh*, hvars egenhändigt klipta silhuett ses i närstående afbildning (bild 24). En skildring af dennes konstnärskap ligger dock utom ramen för denna uppsats. En annan känd silhuettör är telegraf-tjänstemannen *Bernhard Hwasser*, af hvilkens arbeten Nordiska museet förvarar en serie särdeles roliga och betecknande porträtt af professor Israel Hwasser, hvilka framställa honom i olika sysselsättningar (se bild 25—28).

Ej ens fotografien har alldeles kunnat uttränga silhuetten ur allmänhetens gunst, och vi se ännu dagligen silhuetter utföras och omfattas med ett intresse, som borgar för, att denna gamla och naiva porträtteringskonst ännu länge kan hållas vid lif.

CARL PALM.

¹ Återgifven i *Gamla Stockholm* af C. LUNDIN och A. STRINDBERG. Stockholm 1882. S. 112.

Bild 29 (se nedan) återgifver en guldring med silhuettporträtt af teol. doktor P. Ekelund. Jfr sid. 70.

